

TÜRK TARİH ENCÜMENİ MECMUASI

TÜRK TARİH ENCÜMENİ TARAFINDAN NEŞROLUNUR

YENİ SERİ CİLT — I

Sayı 5 — HAZİRAN 1930 — MAYIS 1931

BU SAYIDA

- Ahmet Refik Mimar Sinan
M. Ali Şevki Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu
Ahmet Refik Naima Efendi menfada
Mehmet Behçet Sinop Kitabeleri
İsmail Hakkı Anadolu Türk tarihinde üç mühim sima
Nahit Sırrı Türkiye ile Çarlık Rusya arasındaki münasebat
Mahmut Kemal Bir Cevap

1931

İSTANBUL

DEVLET MATBAASI

(101-24) — 5

60 kuruş

DÜSTURNAMEİ ENVERİ

Kitaplar hakkında Avrupalıların *Tomptterendu* dedikleri bir tarzda bir muhasebe yürütmeyi Türk matbuatında ben ihdas eylemiş idim. Ethem Paşa zade İsmail Galip Bey merhumun "Takvimi meskûkâtı Osmaniyé," unvanı eseri hakkında yazdığım ve İkdamla neşreylediğim o makale kariyerimin çoğu tarafından pek ziyade takdir ile karşılanmıştı. Ondan sonra yine Galip Beyin "Takvimi meskûkâtı Selçukiye," ve "Meskûkâtı islâmiye kataloğu," atlı kitaplarının da çıktığını öyle bir makale ile o gazetede ilân eylemiş idim. O makalelerin alkışlanması bence bahseyletiğim eserlerin ciddiyet ve ehemmiyetinden dolayı idi. Benim bildiğime göre o tarihten bugüne kadar Galip Beyin atlarını saydığım eserleri ile mukayese edilecek bir eser daha intişar edemedi. Araçtan bu kadar zaman geçtikten sonra ehemmiyetçe Galip İsmail Beyin eserleri derecesinde bir kitaptan mahrumiyetimizi *Düsturnamei Enverinin* intişarı telâfi eylemiştir.

"*Düsturnamei Enveri,*" Fatih Mehmet devrinin bugüne kadar meçhul kalmış, adı sanı hiç bir yerde yazılmamış Enveri atlı orta bir şairin tarihî bir manzumesinden ibarettir. Kitaba "*Düsturname,*" yani "*Vezir kitabı,*" unvanı verilmesine sebepte Fatih vezirlerinden olduğu halde halk arasında Fatih'ten ziyade itibar kazanmış ve İkinci Abdülhamit devrinin ortalarına kadar Babıâliye taktim olunan arzuhallar iptida bir gece türbesinde kalmak itiyat edildiği cihetle asırlarca manevî Sadrazamlık etmiş olan Mahmut Paşayı Veliye ithaf edilmiş olmasdır.

Düsturname vaktile Topkapı sarayında sarık odasındaki kütüphanede dört nüshasını bulup Bahriye matbaasında bir kısmını Tarih encümeni azasından Arif Beyle birlikte bastırığımız Gelibolulu Âli Efendinin Âlîselçuk tarihinden sonra yazılmış olan türkçe tarihî eserlerin en eskilerindedir.

Paris millî kütüphanesinde Türkçe eski tertip kitaplar meyânında 250 numarada mukayyet bulunan bu eseri Türk tarih encümeni Hafız kütübü Mükrimin Halil Bey keşfetmiş ve oradan istinsah eylediği nüshayı Encümenin takdiri ile neşre himmet etmiştir.

Mükrimin Halil Bey eserin baş tarafında ve hemen bütün şark tarihlerinde bulunan ve hiç bir kıymeti olmayan Kurunu kadime tarihine ait

ufak bir kısmını kopye ve tab'etmekten vaz geçmiştir ki buna pek iyi etmiştirden başka söz yoktur. Keşke Selçuki, Harezmî ve Mogollar bahsini da hazfetse idi.

Kitabın mütaleasından Enverinin Fatih adına da «تاريخنامه» diye bir tarih yazdığı anlaşılıyor. Vakıa Düstürnamede de Osmanlılar için bir bahis ayırmış ise de asıl Osmanlı tarihini Teferrücename'de tafsil ettiği için bunun kaybolmasına teessüf olunur.

Her ne ise Mükrimin Halil Bey «Düsturname,, de asıl mihver itti-haz edilen ve haklarında en çok ve doğru malûmat verilen Aydın oğulları hakkında ki sahifeler üzerinde duruyor ve bunların hareketleri hakkında Avrupa me'hazleri bulunan malûmatı hemen kâmilan iktibas eyliyor.

Garp Türkleri içinde çıkan tarihçilerden, ilk önce Peçevi İbrahim Paşa Latin tarihlerinden istifade ettiğini her sırası geldikçe tarihte zikreder. Ondan sonra Kâtip Çelebi de Avrupa tetebbülerinden istifade ettiğini saklamaz. Fakat Hayrullah efendi yazdığı tarihin her Padişaha ait vak'alarını yazdıktan sonra o devre ait cihan vakayiiini temamilen (Delacroit) den almış ve bu suretle Türkler arasında bol bol Avrupa sınıfından istifade edenlere geniş bir yol açmış ise de sonra gelenler Efendinin bu geniş caddesinden az istifade etmişlerdir.

Birde Anadoluya Türklerin nasıl gelip yerleştikleri ve nasıl Selçuk imparatorluğunu kurdukları mühim bir mesele ise bu Selçukilerin Moğollar tarafından evvelâ za'fa ve sonra da inkiraza uğrattıkları esnada bilhâssa garbî Anadolu'da, yani uclar da, Moğol nüfusunun sarsılarak za'fa uğramasından istifade ile Türklüğün burada idame ve takviyesini temine uğraşan ve birbirleriyle cenkten mümkün mertebe çekinerek hep bu maksatla uğraşan uçbeğleri hakkında ki tarihi teecessüsümüzü gıcıklayan da Galip Ethem Beyin « Takvimi Meskûkâtı Selçukiye,, si olmuştu. Galip Ethem Beyin bu eseri Anadolu Tevaifi mülûki hakkında nazari dikkati celbetmiş bunlar hakkında da hayli tetebbular vücude getirmişti. İşte Mükrimin Halil Bey Aydınoğulları hakkında Enveri Düstürnamesinde ki malûmatı o eski neşriyattan istifade ile tamamladığı gibi bir de Yunan ve Latin menbalarından pek geniş bir surette istifade yolunu açmıştır.

Mükrimin Halil Bey, doğrusunu söyleyeyim bizim gibi henüz olmandan değil tam çağında iken neşrelediği âlimane makaleler ve mübahasalarla tarihçi ihtisasını herkese teslim ettirmiş ve işte Aydınoğulları hakkındaki şu tetebbuu ile ilk tarihî eserini ortaya atarak istikbalde hakkacağı mevkii şimdiden tayin etmiştir.

Bence Mükrimin Halil Bey bu eserde kendisine çizdiği dairede pek

muvaffak olduğundan kendisini tebrik etmekten başka bir şey yoktur. Fakat şu münasebetle bazı lisanî mütalaalarda bulunacağım. Enverî U-mur Beyi daima "Paşa," diye yadediyor. Bu kelimenin iştikakı hakkında hayli şeyler yazılmış ise de bu kelimenin Padişah'tan geldiğine kuvvetli bir meylim var. Sebebini arz edeyim. Türkler kendi çocukları için daima yüksek makamlar dilerler. Meselâ çocukları

*Uyusun büyüün maşaallah
Paşalar olur inşaallah*

diye uyuturlar. Hele Sultan ünvanını okadar ibzal ederler ki saltanatla hiç bir münasebatı bulunmayana bu ünvanı verirler. Eyi! Sultan, Karaca-ahmetsultân, Balesultan, hattâ dünkü abtallardan olan kaygusuz bile sultan. Bunun gibi tarihlerde ileri gelenlerin çocuklarına paşa denildiği ni görüyoruz. Bunu ilk çocuğa verilen (beşe)den getiriyorlarsada Türk-lerde bu kelime frenklerin (tine)si gibi bir itrat yoktur. Bence oradan-gelmez, belki beşe bile paşadan kelmıştır. Sultanlık böyle ibzale oğra-dığı gibi Padişahlıkta öyle olmuş, rast gelene Padişah denilmiştir. Nasıki Padişah Hatun diye şöret alan kadınlar bile var. Bu Padişah kelimesi eski imlâda bir (voyelle)den sonra gelen (d)lerin (z)ye kalbi adet oldu-ğundan Pazişah şeklinde yazılır ve öyle telâffuz edilirdi. Peltek zellerin yeye kalbi ise türkçede taammüm etmiştir, yani (payşa) olmuştur. Netekim Kırım şehzadelerinden Şahin Girayın meşhur bir şiirinde öyle yazılıdır. Şu mülâhazamı bilemem okuyucularım kabul eder mi?

- S 7 قيريق — عجات : Sırp sındığı
 S 10 كوچك — كيجي : Keçi burlu, Uluburlu
 S 19 طامك قانق : Tan yerini görmüş gibi hayrete düşmek
 تاكسوق : Görülmedik güzel hediye — Şinasi'nin zannı gibi
 تنوخ değil
 S 34 يك : Enâlâ
 S 27 قرءواش : Cariye
 S 35 : Seçme
 الاشار : Alaşehir — Şehir farisidir. Türkceye شار şeklinde
 geçmiştir: آلى سار, الاشار
 اسی یكى شاری بارى قيروب كيجيردك كغاری
 Osman gazi'ye isnad olunan destandan.
 S 46 يئق : Mektup
 S 46 طابو : Kulluk, ubudiyet
 S 47 شولن : Demek ki şölen denilen ziyafet o asra kadar
 devam ediyor.

- بالا عیاق : Parlamak, yalabık bundan
 S 52 یاس : Pişrev Beyin vefatı münasebetile kara giyiyor.
 S 63 چار : Şöhret, san, sav
 S 67 چندی : Makas
 S 70 بر لای کہ : Ola ki
 S 78 بر لہار داغی : Vaktile Bizanslıların oraya nakleyledikleri Bulgar-
 lara nisbetle bu ad verilmiştir.

Mükrimin Halil Bey bu eserinde Türk Tavaifi mülükünün Aydın oğulları hakkında mevcut olan vakaları toplamış hele Umur Beyi bize pek güzel tanıtmış ve tarih tettebbüünde bundan sonra yetişeceklerle güzel bir yol açmıştır.

Görünüşte pek ufak olan ve insanı pek çok yoran şu eserden dolayı Mükrimin Beği tebrik eyler ve bundan sonra neşrini vadeyledikleri Osmanlı tarihinin ve hele bilhassa Anadolu tarihininde neşrine mavaffakiyetlerini dileriz.

Necip Asım

İlave — Eserin on dokuzuncu babı Osmanlılara tahsis kılınmıştır. Osmanlıların zuhuru ve silsilesi burada başka bir rivayete dayadılmıştır. Osmanın oğlu Süleymanın üç oğlu olduğu, kızını Kötürüm Bayazide verdiği, geyik avında vefat eylediği yazılıyor. Enveri de Bayazidin intiharını yazmıyor, yalnız vefatını gösteren tek beyit manalıdır.

Yıldırım Han yaşamaz bir ay olur
 Ruma ol on dört yıl sultan olur

Bayazidin oğullarından Mustafanın esir edildiğini ve sonra bunun avdetle miras istediğini yani bizim tarihlerin düzme Mustafanın Çin (sahih) Mustafa olduğunu tasdik eyliyor. Emir Süleymanın kemal ehli olduğunu söylüyor. Mehmet Çelebi devrinde kardeşi Mustafanın ayaklandığını ve fakat Ağrıbüzde hapis edildiğini yani İstanbulla ilticaya mecbur olduğunu söylüyor. Nihayet ikinci Murat devrinde Mustafanın Ulubatta altüst olduğunu haber veriyor. Fatihin iki kere cülus ve ferağını burada pek alâ görülüyor. Bunu ilâveden maksadım gerek tarihi Osman ve gerekse Mahmut paşayı veli için yazılan şeyler arasında tarihi tenvir edecek heylî şeyler bulunduğunu karilerime haber vermektir.

N. A.